

HENSIGTEN HELLIGER MIDLET...
OM MUSIKFORENINGENS OUVERTURE-KONKURRENCE 1840

AF

INGER SØRENSEN

Den 5. marts 1836 fyldte dansk musiks store navn C.E.F. Weyse 62 år. På Det Kongelige Teater gav man hans nyeste sceniske værk, syngespillet *Festen paa Kenilworth*, efter Walter Scotts roman. Begejstringen var stor, og i en af pauserne diskuterede tre unge mænd blandt publikum, stud. med. J.H. Lørck, lottokasserer Chr. Riise og assessor Edvard Collin, hvorledes man kunne redde dette herlige værk fra glemsel, for når først værket var udspillet – og det skal bemærkes, at det skete efter kun 7 opførelser – ville partituret forsvinde ned i Det Kongelige Teaters arkiv for måske aldrig at blive benyttet igen. En af dem fik da den idé, at man skulle stifte et selskab med det formål at udgive kompositioner, der ikke ville blive udgivet uden økonomisk støtte. Forslaget blev straks nedfældet på bagsiden af en omdelt sang til Weyse, der skulle afsynges efter forestillingen, og blev derefter sendt rundt blandt publikum. Det lykkedes at samle henved 30 underskrifter, og dermed var det første skridt gjort til stiftelsen af Musikforeningen, der skulle blive den dominerende magtfaktor i det københavnske musikliv i næsten et århundrede.¹

Allerede den 16. marts havde der meldt sig henved 150 interesserede, så der var basis for en stiftende generalforsamling, hvor man valgte en Administration bestående af 7 medlemmer og et Repræsentantskab på 20 medlemmer. De syv medlemmer af Administrationen blev ansvarlige for at udarbejde foreningens love, men selv om man rådede over flere jurister, bl.a. Edvard Collin og J.P.E. Hartmann, fandt man det dog klogest at forelægge det endelige forslag for en mand, der kunne gennemskue formuleringernes logiske konsekvenser: Søren Kierkegaard, så man med sindsro kunne sende lovene til Københavns politidirektør, der skulle godkende den nye forening. Formålsparagrafferne fik følgende udformning:

¹ Se Angul Hammerich: *Musikforeningens Historie 1836-1886* (Festskrift i Anledning af Musikforeningens Halvhundredaarsdag II), 1886.

“§ 1. Foreningens Øiemed er: At befordre Udbredelsen af fortrinlige musikalske Arbejder.

§ 2. De Midler som Foreningen vil anvende til dette Øiemeds Opnaaelse ere:

- A. at udgive danske musikalske Arbejder, som ere af saadant Værd, at det vilde være et Tab for Kunsten, hvis deres Udgivelse ikke fandt Sted.
- B. at bortlodde et vist Antal Exemplarer af de af Foreningen udgivne Værker, og for øvrigt til ethvert Medlem, som ikke blev begunstiget ved Lodtrækningen, men dog maatte ønske at eie det udgivne Værk, at overlade samme for en ualmindelig lav Priis. –
- C. Forsaavidt det under A nævnte Hovedøiemed tillader det,
  - a. at afholde Sammenkomster, i hvilke fortrinlige Compositioner udføres
  - b. ved Priisopgaver at fremkalde gode musikalske Arbejder.”

De øvrige paragraffer drejede sig om kontingentets størrelse, valgeregler, sammensætningen af administration og repræsentantskab o.l.

Set i historisk perspektiv er det værd at lægge mærke til, at hovedformålet altså var udgivelsen af danske musikværker i stil med *Samfundet til Udgivelse af Dansk Musik*, der stiftedes i 1871, mens “sammenkomster”, dvs. koncerter, var et sekundært formål. Ikke desto mindre blev koncertvirksomheden i størstedelen af de næsten hundrede år, Musikforeningen eksisterede, den altdominerende virksomhed, fordi den opfyldte et behov, mens man helt opgav at udgive musikværker, da interessen viste sig at være minimal.

I første omgang fulgte man dog naturligt nok lovenes bogstav og ånd, idet det på generalforsamlingen i juni 1836 vedtoges at udgive Weyses syngespil “Floribella”. Men da der således var taget behørigt hensyn til § 1, vovede J.H. Lorck at fremsætte forslaget om afholdelsen af en koncert, og i oktober måned nedsatte man en komité, der skulle undersøge mulighederne. Efter mange forviklinger løb Musikforeningens første koncert af stablen på Hofteatret den 28. januar 1837 med et broget program, der nok kan undre, når man tager i betragtning, at foreningen var stiftet med det overordnede mål at fremme dansk musik. Ikke desto mindre var hovednummeret tyskeren Franz Lachners c-mol symfoni, mens Hartmann var repræsenteret ved et lejlighedsværk: Kantaten til Efterslægtsselskabets Jubelfest og ikke med sin nykomponerede g-mol symfoni, en af de første danske symfonier overhovedet.² Desuden opførtes George Gersons

² Valget af Lachners symfoni kan skyldes, at Hartmann i 1836 havde besøgt denne i München, hvor Lachner netop var blevet udnævnt til hofkapelmester. Her havde de spillet deres symfonier for hinanden.

Pater Noster for mandskor a capella, en fløjtesonate af Friedrich Kuhlau og den franske komponist George Onslow's "Le colporteur" for mandskor og orkester. Koncerten blev en succes, og dermed havde man opfyldt § C a.

Nu stod der tilbage at udskrive en prisopgave. I en skrivelse til Repræsentantskabet dateret 13. februar 1837 gjorde Administrationen³ opmærksom på, at man ifølge grundbestemmelserne havde forpligtiget sig til at udskrive sådanne prisopgaver, selv om meningerne var delte med hensyn til deres værdi. Man mente derfor, at det var tilrådeligt at begynde i det små, dels fordi foreningens kræfter endnu ikke tillod noget større og dels for at undersøge, hvad man overhovedet kunne forvente i den retning. Derfor havde Administrationen besluttet sig for, at opgaven skulle være et hefte med 6 sange. Det kan synes banalt i vore dage, men begrundelsen var følgende: "Blandt Arbejder af mindre Omfang er der især een Genre, der i vort Fædrelands musikalske Litteratur er saa lidet bearbejdet og bekjendt, at den næppe engang har noget ret bestemt Navn, nemlig Compositionen af de egentlige Sange /:Lieder:/; og dog fortjente denne Genre vistnok at dyrkes og at drage Noget af Opmærksomheden fra den til huusligt og selskabeligt Brug nu næsten udelukkende anvendte Operamusik, der, beregnet paa den dramatiske Virkning og Sammenhæng, som oftest noget mindre egner sig til denne Anvendelse."

Man havde altså et pædagogisk sigte med valget af netop denne genre, så alle sejl blev sat til. Deltagerne kunne vælge mellem et antal digte, der var udvalgt af ingen ringere end Johan Ludvig Heiberg og Henrik Hertz,⁴ og som dommere valgtes bl.a. Heiberg og Weyse. Musikforeningen kunne i hvert fald ikke klage over manglende interesse for prisopgaven. Den forårsagede en debat i aviserne om, hvad en sang egentlig var – var det en enkel, strofisk sang eller en gennemkomponeret lied⁵ – og ikke færre end 43 komponister deltog. Uheldigvis viste det sig, at kvaliteten ikke svarede til kvantiteten. Ingen af de indsendte hefter blev fundet værdige til udgivelse i deres helhed, så man besluttede sig til i stedet at samle de ni bedste sange af fem forskellige komponister: J.P.E. Hartmann, Hans Matthison-Hansen, Henrik Rung, Edvard Helsted og J.C. Gebauer for dog at kunne udgive det forventede sanghefte. Nok havde man altså skabt interesse for den valgte genre, men alligevel måtte Musikforeningen se i øjnene, at konkurrencen set fra et musikalsk synspunkt ikke havde været den succes, man havde håbet på.

Det var måske en af årsagerne til, at man ventede nogle år med at udskrive en ny prisopgave. Først i august 1839 henvendte Administrationen sig til

³ KB, Musik- og Teaterafdelingen, Musikforeningens arkiv, kapsel 89, Forhandlingsprotocol for Musikforeningen 28. Marts 1836 – 21. Mai 1846, s. 13.

⁴ Listen blev bl.a. offentliggjort i *Kjøbenhavnsposten* 28.5.1837.

⁵ *Kjøbenhavnsposten* 1.6.1837, 8.6.1837 og 6.7.1837

Repræsentantskabet og forelagde deres idé om atter at udsætte en pris,⁶ men denne gang skulle det være i større format, så man havde bestemt sig for en orkesterkomposition, en ouverture. Der skulle dog gå mere end et halvt år, før der kom egentlig gang i sagen, men endelig den 17. marts 1840 holdt Administrationen et møde, hvor det blev besluttet at indrykke en annonce i aviserne med følgende ordlyd:

“Musikforeningen udsætter en Præmie af 25 Spec: Ducater for Compositionen af en Overture for fuldt Orchester.

De nærmere Bestemmelser ere:

1. Kun Danske, eller i Danmark og Hertugdømmerne boende Componister kunne concurrere.
2. Det overlades til vedkommende Componister selv, hvorvidt de ville vælge sig et bestemt Emne for deres Composition.
3. Den kronede Overture bliver Foreningens Eiendom og udgives for dennes Regning.
4. Den Componist, som Prisen tilkjendes, er forpligtet til at levere et Claverudtog for to & fire Hænder af sit Arbeide.
5. Compositionerne maa være indleverede inden October Maanedes Udgang d:A: til Selskabets Formand.
6. De indsendte Compositioner maa være forsynede med en Devise, som ogsaa anføres paa den med samme følgende forseglede Seddel, der indeholder Componistens navn.

Dommerne ville blive valgt blandt Tydsklands meest anerkjendte Musikere. Musikforeningens Administration Marts 1840.

Hartmann Holm Bojesen Lorck Mansa Weis Fröhlich”

Det er værd at lægge mærke til, at Administrationen ønskede udefra kommende dommere, og at man for at sikre sig et rimeligt kvalitetsniveau lovede, at det skulle være fremragende fagfolk. I festskriftet i anledning af Musikforeningens 50-års jubilæum karakteriserer Angul Hammerich det som “ungdommelig Sorgløshed”,⁷ at man besluttede at henvende sig til så kendte navne som Felix Mendelssohn Bartholdy, der var dirigent for de berømte Gewandhaus-koncerter i Leipzig, Louis Spohr, der var hofkapelmester i Kassel og kapelmester Friedrich Schneider, der ledede en berømt musikskole i Dessau, og på den tid var et lige så kendt navn som de to andre. Det var imidlertid et helt naturligt valg. Efter generalforsamlingen i foråret 1839 var J.P.E. Hartmann blevet valgt til formand

⁶ Forhandlingsprotokollen, s. 88.

⁷ Hammerich 1886, s. 53-54.

for Musikforeningen, og i efteråret havde han været på en længere rundrejse i Tyskland. Her havde han bl.a. besøgt Mendelssohn, som han allerede på en rejse til Tyskland i 1836 havde været i kontakt med, og på denne rejse havde han også stiftet bekendtskab med Spohr, der ikke alene var en stor beundrer af Hartmanns musik,⁸ men også en personlig ven, som han korresponderede med i en årrække.⁹

Det var derfor den naturlige sag af verden for Musikforeningens formand at henvende sig til disse to komponistkolleger, der var personlige bekendte, og ydermere kendte også Edvard Collin Mendelssohn personligt. Den 28. marts 1840 afgik der derfor tre enslydende skrivelser til de tre udvalgte.¹⁰ Heri gjorde Administrationen opmærksom på, at man havde besluttet at vælge tyske dommere, fordi man ikke ville hindre de bedste danske komponister i at deltage i konkurrencen ved at lade dem være dommere og pointerede samtidig, at prisen kun måtte tildeles et fremragende værk, ikke blot det, der blev anset for det bedste af de indsendte. Musikforeningens administration så altså i øjnene, at det trods alle anstrengelser kunne komme til at gå lige som første gang, at der ikke blev kåret en vinder. Endelig beroligede man de herrer med, at dommerhvervet sandsynligvis ikke ville være særlig krævende arbejdsmæssigt, da antallet af danske komponister, der kunne tænkes at ville deltage, ikke var særlig stort. Mendelssohn reagerede omgående. Allerede den 3. april skrev han:

“Der verehrten Administration des Musikvereins zu Copenhagen bin ich für Ihr soeben empfangnes Schreiben vom 28ten v.M. und alles Ehrenvolle welches darin für mich enthalten ist, aufs dankbarste verpflichtet. Obwohl ich mir sonst zur Annahme eines Antrages wie der Ihrige nicht die erforderte Autorität des Urtheils zutrauen möchte, und eine Aufgabe zu übernehmen fürchten müsste, die meine Kräfte übersteigt: so ist mir doch andererseits Ihr Zutrauen, und die Mitwirkung mit zwei so ausgezeichneten Künstlern wie Spohr u Schneider allzu ehrenvoll, als daß ich einem weitem Bedenken Raum gäbe, und ich nehme daher das mir ertheilte Schiedsrichteramt mit Vergnügen an, und sehe Ihren näheren Bestimmungen darüber entgegen. Mit vollkommener Hochachtung ergebenst Felix Mendelssohn Bartholdy”¹¹

⁸ Spohr opførte bl.a. Hartmanns Symfoni nr. 1 i g-mol, opus 17 i Kassel 20. december 1837.

⁹ Se *J.P.E. Hartmann og hans kreds. En komponistfamilies breve 1780-1900*. Udgivet med indledning og noter af Inger Sørensen. 1-3, 1999.

¹⁰ Forhandlingsprotokollen, s. 94.

¹¹ Musikforeningens Arkiv, Kapsel 1: Breve etc. 1840-41. For kontrol af læsningen af dette og de øvrige tyske breve er jeg tidligere direktør for Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek Professor, Dr. Dieter Lohmeier megen tak skyldig.

Også fra Spohr og Schneider kom der hurtigt tilsagn om at deltage, så alt syntes at være i skønneste orden. I august satte Edvard Collin i lange detaljerede skrivelser de tre dommere ind i betingelserne for deltagelse i konkurrencen og pointerede, at manuskripterne *skulle* være Administrationen i hænde senest med udgangen af oktober, hvorefter dommerne ville få partiturerne tilsendt. Hvis nogle af bidragene skulle komme væsentlig før, ville de dog straks få dem tilsendt.

Overfor Friedrich Schneider måtte Collin dog forklare nøjere, hvad Administrationen mente med, at den vindende ouverture ikke alene skulle være den bedste af de indsendte, men også være et fremragende værk i sig selv, og indrømmede, at det kunne tænkes, at der slet ikke blev uddelt nogen pris, selv om man naturligvis ikke ønskede at komme i den situation. Omvendt erkendte Musikforeningens Administration også, at det kunne være vanskeligt at finde frem til det ubetinget bedste værk mellem flere gode muligheder. Skulle det ske, at der var to ouverturer, der var af nogenlunde samme høje kvalitet, ville Administrationen derfor gerne have det at vide, så de på en eller anden måde kunne skaffe også det andet værk anerkendelse, men ellers forventede de ikke at få individuelle bedømmelser af alle bidrag – dertil anså de dommernes tid for at være for kostbar.¹²

I begyndelsen af oktober indrykkede Musikforeningen en annonce i Adresseavisen, Berlingske Tidende og Altonaer Mercur af hensyn til eventuelle deltager fra hertugdømmerne. Her blev det bekendtgjort, at Spohr, Schneider og Mendelssohn havde indvilget i at være dommere, og man mindede om, at kompositionerne skulle være indleverede inden oktober måneds udgang i Hofmusikhandelen i Gothersgade. Og så var der ikke andet tilbage end spændt at vente på fristens udløb.

Dagen oprandt, og Administrationen mødtes den 3. november, men i forhandlingsprotokollen leder man forgæves efter bare den mindste hentydning til konkurrencen. I stedet blev der konciperet takkeskrivelser til de medvirkende i den koncert, Musikforeningen havde afholdt to dage forinden, og en undskyldning til koncertmester Friedrich Wexschall, fordi en oboists "upassende Opførsel havde fremkaldt Scener, der ikke burde kunde finde Sted i et Selskab af dannende Mennesker." Så blev der ellers diskuteret syngøvelser, og det var det.¹³

I Leipzig sad Mendelssohn og ventede, og 30. december han havde fået nok. Han satte sig til skrivebordet og skrev:

"Vor geraumer Zeit erwies mir der Musikverein zu Kopenhagen die Ehre mich zu einem der Richter in einer Preisbewertung zu ernennen, die, wenn ich nicht irre die beste Overture betraf, u ich nahm damals das mir zugeheilte Amt an,

¹² Forhandlingsprotokollen, s. 97-98.

¹³ Forhandlingsprotokollen, s. 102-103.

da meine Zeit mir erlaubte, mich demselben mit der Gewissenhaftigkeit zu unterziehen, welche es erfordert. Da sich nun aber seitdem meine Arbeiten in solchem Maasse vermehrt haben,¹⁴ daß ich beim besten Willen nicht neue dazu übernehmen kann, u. da bis jetzt sich der Ausführung der damaligen Absicht auch bei Ihnen Schwierigkeiten entgegengestellt zu haben scheinen, so muss ich Sie zu meinem aufrichtigen Bedauern bitten, mich der übernommenen Verpflichtung gütigst zu überheben, da in diesem Augenblick meine Zeit mir nicht gestatten würde, die Compositionen so genau u so wiederholt zu prüfen, wie ich es vor meinem eignen Gewissen für nöthig erachte. Darf ich Sie bitten, in meinem Namen dem Vereine zu sagen, wie leid es mir thut auf dem mir gütigst übersandten Auftrag Verzicht leisten zu müssen, und wie dankbar ich für das mir erwiesene, so ehrenvolle Vertrauen bin.
Mit vollkommener Hochachtung ergebenst
Felix Mendelssohn Bartholdy¹⁵

Nu var gode råd dyre. For Musikforeningen var det af yderste vigtighed, at Mendelssohn ville være blandt dommerne, således som man havde annonceret, så derfor forsøgte Administrationen af al magt at overtale ham til at holde sit løfte. I et brev dateret 16. januar 1841 foreholdt man ham for det første, at det ikke drejede sig om ret mange værker, og at de fleste af dem var af en sådan kvalitet, at han ikke behøvede at se særlig indgående på dem, og for det andet blev det pointeret, at publikum allerede var klar over, at Mendelssohn havde vist Musikforeningen den velvilje at være medlem af dommerkomitéen, så at det ville være ubehageligt at skulle meddele, at han ikke stod ved dette løfte, netop som man skulle til at påbegynde bedømmelsen. Det kunne jo også være, at nogle af komponisterne havde besluttet at deltage, netop fordi et så kendt navn som Mendelssohn skulle bedømme de indsendte værker og derfor ville føle sig snydt. Endelig undskyldte Administrationen, at partiturerne ikke for længst var blevet sendt af sted, men nu ville det ske med det samme, og man tilbød at sende dem i en anden rækkefølge end den oprindelig tænkte, således at Mendelssohn ville få dem til sidst, hvis han havde bedre tid lidt senere.

Ved et møde den 22. januar opstillede man en liste over de indkomne ouverturer med deres mottoer:

¹⁴ I de tre første måneder af 1841 var Mendelssohn solist i ikke færre end ni koncerter i Leipzig og dirigerede sit eget oratorium "Paulus" samtidig med, at han indstuderede Bachs "Matthäuspasion" med et kæmpemæssigt kor af dilettanter, hvilket af en af de medvirkende blev karakteriseret som et Herkulesarbejde.

¹⁵ Musikforeningens arkiv, kapsel 1: Breve 1840-41.

1. "Hoch lebe die Musik"!
2. J'ai mis mon bonheur dans mes chants"
3. Irrthum verlässt uns nie; doch zieht ein höher Bedürfniß immer der strebenden Geist leise zur Wahrheit hinauf. –"
4. Cest essai vous demande l'indulgence."
5. Wie auch der Erfolg, nicht ohne Nutzen wird mein Streben seyn. –"
6. Träume sind Schäume."
7. Und Noah ließ eine Taube von sich ausfliegen, auf daß er erführe – – – da aber die Taube nicht fand, da ihr Fuß ruhen konnte, kam sie wieder zu ihm in den Kasten – – –" 1. Buch Mose VIII 8.9 -
8. Nur ein Traum"
9. Und wirst Du's auch nimmer erreichen das Ziel, Befeiß'ge doch stets Dich, mit redlichem Streben, des Guten!"
10. Formel hält uns nicht gebunden, Unsre Kunst heißt Poesie. –"¹⁶

Fuld af optimisme sendte Administrationen samtidig disse ouverturer af sted til Louis Spohr og bad ham efter endt bedømmelse videresende dem til Friedrich Schneider. Denne adviserede man samtidig om, at partiturerne nu var på vej og bad tilsvarende ham om at lade dem gå videre til Mendelssohn som den sidste i rækken. Denne lod sig imidlertid ikke rokke. Den 24. januar svarede han i udsøgt høflige vendinger, at han, da han accepterede at være dommer, havde forventet at modtage partiturerne nogle uger efter fristens udløb, men da der nu var gået så lang tid, var han virkelig ude af stand til at deltage, da han planlagde en rejse, formodentlig til Italien,¹⁷ og det ville derfor trække afgørelsen urimeligt ud, hvis han skulle holde sit løfte, da det ville vare måneder, førend han ville få tid til at se på de indsendte arbejder.

Der var altså ikke andet at gøre end den 9. februar at meddele Spohr og Schneider, at de alene måtte træffe afgørelsen, da Administrationen skønnede, at det var for sent at finde en ny dommer, hvis man skulle holde niveauet.¹⁸

Men hvorfor havde Administrationen tøvet så længe efter fristens udløb med at sende partiturerne til de tre dommere? Allerede det ovenfor nævnte brev til Mendelssohn af 16. januar giver et fingerpeg om det. Det er bevaret i tre versioner: Edvard Collins udkast, hans indførelse i Administrationsprotokollen

¹⁶ Forhandlingprotokollen, s. 106 og løst ark i Musikforeningens arkiv, kapsel 1.

¹⁷ Denne rejse blev ikke til noget, da Mendelssohn tog imod et tilbud fra Friedrich Wilhelm 4. af Preussen om at flytte til Berlin for at reorganisere byens musikliv for en løn, der var tre gange så stor som den, han fik i Leipzig.

¹⁸ Forhandlingsprotokollen, s. 107.

¹⁹ Udkastet i Musikforeningens arkiv, kapsel 1, Forhandlingsprotokollen, s. 103-104 og originalbrevet i Bodleian Library, Oxford.

og det endelige brev, som Mendelssohn modtog.¹⁹ De to sidste er identiske på nær enkelte sproglige korrektioner, men der er en markant rettelse i Collins udkast. Her havde han oprindeligt skrevet: "Es handelt sich nämlich hier nicht um eine grosse Masse von Partituren, sondern einzig und allein um *höchstens* [forfatterens fremhævelse] zehn unschuldige Ouverturen". Dette har han med blyant rettet til den formulering, der blev benyttet i det endelige brev: "Im ganzen sind *etwa* [forfatterens fremhævelse] 10 Ouverturen eingekommen". Det er altså en formulering, der er blevet drøftet nøje i Administrationen og med god grund, for havde man virkelig ikke i de toenhalf måned, der var forløbet siden fristens udløb, gjort sig den ulejlighed at tælle de indsendte ouverturer? Selvfølgelig havde man det. Når man ikke turde sige det præcise tal, skyldtes det helt enkelt, at Administrationen øjensynlig havde valgt at udskyde afleveringsfristen af hensyn til en eller flere deltagere. Derfor var det også nødvendigt at undskylde forsinkelsen med den svævende forklaring: "Daß die Arbeiten überhaupt so spät an die Richter gelangen, müssen wir bedauern; dies hängt von zufälligen Umständen ab, die hier zu erörtern zu weitläufig seyn würde."²⁰ Så havde man i hvert fald ikke sagt for meget.

Til gengæld var de to dommere ikke særlig længe om at nå til et resultat. Allerede i februar kom følgende votum fra Spohr:

"Die, von der Administration des dänischen Musikvereins mir zur Beurtheilung vorgelegten 10 Ouverturen habe ich der sorgfältigsten Prüfung unterworfen und bin endlich zu dem Resultat gelangt, daß der Nummer 10, "Nachklänge Ossians" als der Besten, der Preis gebühre.

Unter den übrigen, zum Theil recht lobenswerthen Arbeiten, steht ihr No 8 "ein Traum aus der Feenwelt" am nächsten und würde ihr gleich zu stellen seyn, wenn es ihr nicht an einem, die Monotonie vermittelnden Gegensatze fehlte, und sie nicht etwas zu sehr an Mendelssohns Ouverture "die Hebriden" erinnerte. Sie ist aber, trotz dieser Ausstellungen, ein werthvolles Werk, was volle Anerkennung verdient."

Den 8. marts afgav så Friedrich Schneider sit votum, der havde en så påfaldende lighed med Spohrs, at man skulle tro, denne havde vedlagt en kopi af sin udtalelse, da han sendte partiturerne videre til Schneider. Hans dom lød således:

"Unter den 10 mir zur Beurtheilung vorgelegten Ouverturen ist unbedingt die unter N° 10 (Nachklänge von Ossian) die vorzüglichste, sie ist nicht nur in Vergleichung mit den übrigen, sondern überhaupt ein sehr ausgezeichnetes Werk u. des Preises vollkommen würdig.

²⁰ Forhandlingsprotokollen, s. 104.

Unter den übrigen Werken, von denen mehrere noch recht lobenswerth sind, u. keines ganz zu verwerfen seyn möchte, zeichnen sich am meisten aus N° 8 u. N° 5. Beide zeugen von Geist u. geübter Hand in Behandlung der Form u. der Technik überhaupt. Nur ist N° 8 in Beziehung auf den melodischen Stoff etwas monoton, denn obwohl der eine festgehaltene Gedanke sehr geistreich behandelt ist, so würde doch noch ein anderer, kräftiger ihm entgegen stehender, als nöthiger Gegensatz zu guter Wirkung für das Ganze seyn, auch tritt bei der ganzen Behandlung zu sehr das Nachstreben nach einer gewissen Manier, selbst nicht ohne nähere [?] Reminiscenzen hervor. – Hingegen ist N° 5 origineller u. in Beziehung auf innere Form mehr auf sich selbst beruhend, obschon auch in melodischer Beziehung die Gestaltung der Hauptfiguren vielleicht an Art und Weise Anderer zu sehr erinnern.“²¹

Ved et møde i Administrationen den 26. marts forelagdes de indkomne bedømmelser, men da der skulle være generalforsamling i Musikforeningen allerede den 30. marts, besluttede man ifølge protokollen at “opsætte vedkommende Seddels Aabning [dvs. sedlen med vinderens navn] og den videre Bekjendtgjørelse”.²² Om dette punkt på generalforsamlingen står der refereret følgende i protokollen:

“... Omtrent paa samme Tid som de indkomne Overturer afsendtes, modtog Administrationen fra Dr. Mendelssohn den Efterretning, at en forestaaende Reise nødte ham til at opgive at tage Deel i denne Bedømmelse. Administrationen anmodede derfor Spøhr og Schneider om alene at afsige Dommen, og for nogle Dage siden have vi modtaget fra hver især en forsegleet Seddel, som indeholder Dommen, hvorefter Prisen ubetinget og i meget anbefalende Udtryk er tilkjendt den under No 10 anførte Ouverture: Gjenklang af Ossian med Motto: “Formel hålt uns nicht gebunden, unsre Kunst heißt Poesie.” – Administrationen har opsat at aabne vedkommende Seddel til denne Generalforsamling; jeg tillader mig derfor i Forsamlingens Nærværelse at aabne Sedlen; /: Seddelen aabnedes:/ Componisten er N.W. Gade Violinist i det Kgl. Capel”²³

Herefter oplæste Hartmann de to dommerkendelser, men ved generalforsamlingen havde Administrationen endnu ikke åbnet sedlerne med navnene på de komponister, hvis værker havde fået rosende omtale. Det viste sig senere, at nr. 5 var komponeret af C.J. Hansen²⁴ og nr. 8 af Carl Helsted.²⁵

²¹ Musikforeningens arkiv, kapsel I. I Hammerich 1886, s. 54-55 skriver denne, at selve dommen desværre er gået tabt, så man ikke kan se, hvem af dommerne, der fremhævede nr. 8, men begge breve er bevaret.

²² Forhandlingsprotokollen, s. 110.

²³ Forhandlingsprotokollen, s. 110-111.

Det er imidlertid vinderen, Niels W. Gade, og Carl Helsted, der er nøglen til løsningen af gåden om, hvorfor det trak så meget ud med at få afsendt partiturerne til de tre dommere, og hvorfor Edvard Collin måtte ty til den ejendommelige formulering "etwa 10 Ouverturen" toenhalf måned efter fristens udløb. Det er nærliggende at tro, at de ti ouverturer på den ovenstående liste er blevet nummereret efterhånden, som de blev indleveret. Hvis dette er tilfældet, har Carl Helsteds bidrag altså været det trediesidste og Gades det allersidste, og hvornår Helsted afleverede sit, vides helt præcist.

Carl Helsted, der var jævnaldrende med Gade og en nær ven af denne, var 1837 blevet ansat som fløjtenist i Det Kgl. Kapel og havde i sommeren 1840 ved Edvard Collins hjælp fået tildelt et treårigt rejsestipendium, der bl.a. førte ham til Berlin, Leipzig og Paris. Helsted var dybt taknemmelig og kvitterede med en serie lange breve fra sin rejse. Et af dem, dateret Berlin d. 24. November 1840, indleder han således:

"Medfølgende Ouverture, fix og færdig, tillader jeg mig, efter Løfte at sende Dem og efter Aftale paa Musikforeningens Regning; en Seddel er vedhæftet Partituret hvori mit Navn findes; hvis det ikke paa denne Maade skulde være transportabelt eller hvis der skulde være én eller anden Ting i Veien, er De nok saa god at indrette det saaledes som De synes det kunde være bedst. Naar vi engang i Tiden faae at vide hvad det bliver til med Ouverturerne, og jeg da, som vilde være ganske i sin Orden, ikke skulde have vundet Prisen, ei heller skulde blive befordret til Trykken, som Holberg siger, da tager jeg mig den Frihed herved at tilegne Musikforeningen den og beder Dem have den Godhed for mig at sørge for, hvis den findes værdig dertil, at den bliver opført i den førstpaafølgende Concert med saa stort Orchester som muligt og ikke uden Tuba, som jeg netop

²¹ Christian Julius Hansen (1814-75) ville oprindeligt være sanger og blev uddannet på Sibonis musikkonservatorium. Da han mistede stemmen i overgangsalderen, forsøgte han sig i stedet som komponist, men endte med at blive meddirigent for Studentersangforeningen fra 1853 til sin død. Hans ouverture blev opført i Musikforeningen 6. april 1842 og blev i hans dødsår udgivet i en bearbejdelse for 4-hændigt klaver ved Otto Malling af Samfundet til Udgivelse af dansk Musik.

²² Disse to fik 1. april tilsendt deres partiturer med en bemærkning om, at deres ouverturer var blevet omtalt favorabelt af dommerne, mens de andre konkurrencedeltagere blot gennem en annonce i aviserne fik at vide, at de kunne afhente deres partiturer i Hofmusikhandelen i Gothersgade 348 mod at oplyse mottoet. Det vides derfor ikke, hvem de øvrige konkurrencedeltagere var.

²³ KB, Collinske Brevsamling XXX. Ouverturen blev ikke trykt og ej heller opført i Musikforeningen. Manuskriptet findes i KB, MTA CII 28 4°. Ejendommeligt nok er det dateret Paris 10. October 1841, men der hersker næppe tvivl om, at det drejer sig om den samme ouverture, eftersom der i instrumentationen indgår en tuba (eller ophikleide), og den i øvrigt svarer til dommernes beskrivelse. Måske har Helsted omarbejdet den efter at have fået partituret tilbage og hørt dommernes bemærkninger.

har beregnet skal gjøre en Deel Effect. Nuancerne maa tages i den strengeste Forstand og Tempoet hverken hurtigt eller langsomt.”²⁶

Her står det altså sort på hvidt, at Helsted ikke alene afleverede sin ouverture næsten en måned efter fristens udløb, han gjorde det også uden at lægge skjul på, hvem han var, og det efter aftale med foreningens kasserer, der sågar havde lovet ham at betale de dermed forbundne udgifter.²⁷

Og hvordan så med Gade? Her er beviserne kun indirekte. Da det var så sent som 16. januar 1841, at Collin skrev, at der var indkommet ca. 10 ouverturer, ventede man altså stadig på en eller flere. I Dagmar Gades bog om faderen kan man læse følgende historie:

“Gade havde ikke tænkt paa at konkurrere, men en Dag, da han gik over Kongens Nytorv, mødte han tilfældigvis Concertmester Fröhlich,²⁸ som gav sig i Snak med ham og i Talens Løb spurgte, om han indleverede en Ouverture til Musikforeningens Konkurrence, og efter det benægtende Svar, opfordrede han ham ivrig dertil og tilføjede: ‘vi venter os jo netop noget af Dem!’ Som Nummer 10 i Rækken – det sidste Nummer – blev saa indleveret ‘Nachklänge von Ossian’ med Devisen ‘Formel hält uns nicht gebunden, unsre Kunst heisst Poesie’.”²⁹ Dagmar Gade skriver klogelig ikke noget om, hvornår hendes far indleverede sit partitur – formodentlig vidste hun det ikke, men i den senere litteratur blev det til, at han fik travlt og nåede det i allersidste øjeblik, inden fristens udløb. Naturligvis, for hvem kunne forestille sig, at de fine embedsmænd i Musikforeningens Administration havde snydt! Men det havde de altså. Når de den 16. januar ikke vidste præcis hvor mange ouverturer der ville blive indleveret, men allerede den 22. kunne sende de ti partiturer til musikforlæggeren Johann August Böhme i Hamburg med anmodning om at videresende dem til Spohr, må man formode, at Gade har afleveret sin ouverture mellem disse to datoer. Det stemmer overens med, at han i sin såkaldte “komponistdagbog”³⁰ anfører, at han har komponeret “Ossian-ouverturen” i november 1840, hvad der er blevet

²⁷ Hvem der komponerede nr. 9 vides ikke, men der er god grund til at tro, at også nr. 9 blev indleveret efter fristens udløb.

²⁸ J.F. Fröhlich (1808-60) var fra 1828 syngemester ved Det Kongelige Teater, men var også koncertmester og fungerede 1836-44 tillige som kapelmester. Han var medlem af Musikforeningens Administration 1836-38 og igen 1840-41.

²⁹ *Niels W. Gade. Optegnelser og Breve*. Udgivne af Dagmar Gade, 1892, s. 25-26.

³⁰ Fire blade i oktav, hvori Gade havde registreret sine værker fra 1839 til 1841. Tidligere i Gades papirer, NKS 1716 fol., men nu forsvundet. Bevaret i fotokopi og gengivet i *Minder om Niels W. Gade. Kendte Mænds og Kvinders Erindringer*. Samlede og redigerede af William Behrend, 1930, tillæg III, s. 184-186 og i Anna Harwell Celenza: *The Early Works of Niels W. Gade. In Search of the Poetic*. Aldershot, 2001, s. 201-207.

betragtet som en fejlskrivning, men Gade vidste trods alt bedst! Han var først begyndt på den, efter at fristen var udløbet.

Når man tager i betragtning, hvor nære venner Gade og Carl Helsted var, og at de korresponderede flittigt, mens Helsted var ude at rejse³¹, er det nærliggende at antage, at de kendte til hinandens deltagelse i konkurrencen, og at de begge havde fået dispensation fra afleveringsfristen, da de øjensynlig arbejdede på deres bidrag samtidig. Måske var det også dem, Collin hentydede til, da han foreholdt Mendelssohn, at nogle kunne have indsendt bidrag til konkurrencen, fordi han skulle være dommer. Collin var vidende om, at Helsted på sin rejse skulle til Leipzig, hvor han kort tid efter lærte både Mendelssohn og Schumann personligt at kende, og da Spohr bebrejder Helsted, at hans ouverture ligner Mendelssohns koncertouverture "Hebriderne" for meget, kan det også skyldes, at Helsted gerne ville gøre et godt indtryk på Mendelssohn. Tilsvarende kan det tænkes, at Gade valgte den skotske barde Ossian som tema for sin ouverture, fordi han vidste, at Mendelssohn havde beskæftiget sig intenst med denne under sin rejse i Skotland i 1829, hvor han blev inspireret til "Hebriderne", der på engelsk hedder "Fingal's Cave", fordi det var her, Ossian formodedes at have skrevet sine digte.

Hvad fik Musikforeningens Administration til at overtræde deres egne regler? Det mest nærliggende svar er, at de efter fristens udløb havde konstateret, at der ikke alene var færre bidrag end forventet, men at kvaliteten også var for ringe. For at Musikforeningen ikke igen skulle komme i den situation, at de ikke kunne uddele nogen pris, måtte de skaffe sig nogle flere bidrag fra folk, de havde tillid til kunne præstere noget, der lå på det ønskede niveau. Og man må lade dem, at det lykkedes. Ingen vil vel bebrejde dem, at de ved deres uskyldige snyderi skaffede dansk musikliv et af dets markanteste værker: Gades "Genklang af Ossian", der snart skulle gå sin sejrsgang over hele Europa. Hensigten helliger midlet.

³¹ Nogle af disse breve blev udgivet af William Behrend i artiklen *Omkring Niels W. Gade i Aarvog for Musik 1922, 1923*. Originalbrevene tilhørte i 1922 Carl Helsteds søn, Gustav Helsted. De befinder sig ikke i offentlige samlinger, og efterkommerne kender ikke til deres nuværende opholdssted, så de må formodes at være gået tabt. I Behrends artikel er nogle af dem forkortet, og der har sandsynligvis også været flere end de udgivne.

ZUSAMMENFASSUNG

INGER SØRENSEN: *Der Zweck heiligt das Mittel. Über den Ouvertüren-Wettbewerb des Kopenhagener Musikvereins im Jahre 1840.*

1840 ließ der Kopenhagener Musikverein einen Kompositionswettbewerb für eine Orchesterouvertüre ausschreiben. Alle Beiträge sollten bis Ende Oktober 1840 anonym unter Angabe eines Mottos eingereicht werden. Bei den Preisrichtern musste es sich um ausländische Leistungsträger handeln. Dabei gelang es, Zusagen des Komponisten und Kasseler Hofkapellmeisters Louis Spohr, des Dessauer Kapellmeisters und Musikschulleiters Friedrich Schneider und des Komponisten und Dirigenten der namhaften Leipziger Gewandhaus-Konzerte, Felix Mendelssohn Bartholdy – alle drei Spitzenpersönlichkeiten des damaligen deutschen Musiklebens – zu erhalten.

Indessen zog Mendelssohn seine Zusage aus zeitlichen Gründen zurück, zumal er noch zwei Monate nach Fristablauf keine der eingesandten Partituren zur Beurteilung erhalten hatte. Der Schriftwart des Musikvereins, Edvard Collin, bedauerte dies, betonte aber, dass es sich dabei nicht um allzu viel Aufwand hätte handeln können, zumal nur *circa* 10 Ouvertüren eingegangen wären. Ein Schreiben des Komponisten Carl Helsted an Edvard Collin lässt dennoch eindeutig darauf schließen, dass sein Beitrag – Nr. 8 der Liste – nach Fristablauf und ohnehin nicht anonym eingereicht wurde. Den Archivakten des Musikvereins ist zu entnehmen, dass der letzte Beitrag erst in der zweiten Januarhälfte 1841 eingereicht wurde, als Collin bereits seine Antwort an Mendelssohn abgeschickt hatte. Dabei stellte sich heraus, dass die Preisrichter eben dieser zehnten und letzten Ouvertüre, die unter der Losung "Formel hält uns nicht gebunden, unsre Kunst heißt Poesie –" eingereicht worden war und den Titel "Nachklänge von Ossian" trug, den Preis einstimmig zuerkannten. Die Ouvertüre war ein Werk des Komponisten Niels Wilhelm Gade und feierte anschließend Triumphe überall in der westlichen Welt.